Київський національний університет
культури і мистецтв

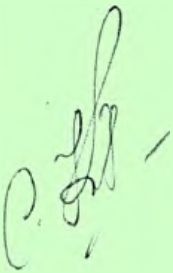
Кириєнко Світлана Іванівна

УДК 398 (477) (09) (048)

Музично-етнографічні записи та наукові дослідження фольклору Північного Причорномор'я

(кінець XIX – XX століття)

17.00.01 – теорія і історія культури

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Київ – 2003

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Київському національному університеті культури і мистецтв Міністерства культури і мистецтв України, м. Київ.

Науковий керівник: доктор мистецтвознавства, професор,
Іваницький Анатолій Іванович, провідний науковий співробітник відділу фольклористики, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського НАН України

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
Ільченко Олександр Олександрович,
Київський національний університет культури і мистецтв, професор кафедри фольклористики, народного пісенного та інструментального виконавства

кандидат мистецтвознавства, професор
Лісецький Степан Йосипович,
Національний педагогічний університет ім. М.Драгоманова, професор кафедри теорії та історії музики

Провідна установа: Національна музична академія України ім. П.І.Чайковського, кафедра історії української музики

Захист відбудеться "11." КВІТНЯ 2003 року о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 у Київському національному університеті культури і мистецтв (01133, м. Київ, вул. Щорса, 36).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв за адресою: 01133, м. Київ, вул. Щорса, 36.

Загальна характеристика роботи

Актуальність дослідження. До провідних наукових принципів етномузикознавства, в його історичному і теоретичному аспектах, належить регіональне вивчення народної музичної культури. Українська наука про народну музику все більше зосереджується на накопиченні ареальної інформації. У споріднених за методологією дисциплінах – діалектології, етнографії та музичній фольклористиці – шлях до теоретичних узагальнень пролягає через попереднє районування об'єкта (народної музики) та диференційованого його вивчення. Збирання і публікація народної музики, наукові дослідження за регіональними принципами дають найвагоміші результати для розуміння специфіки фольклору.

Накопичений фактичний матеріал потребує свого подальшого наукового дослідження і систематизації. На цій основі музично-фольклористичні дослідження конкретних регіонів набувають аналітично-критичної та історично-еволюційної оцінки і включаються до матеріалів історії української музичної фольклористики. Зазначені особливості зумовлюють потреби та методику вивчення польових і теоретичних досліджень одного з найскладніших і недостатньо обстежених музично-фольклорних регіонів України – Північного Причорномор'я.

Регіон Північного Причорномор'я висуває перед дослідниками ряд складних проблем. З XVIII – початку XIX ст. ця територія заселялася різноетнічними групами населення, що зумовило формування своєрідних діаспорних культур, які, до того ж, перебували в тісних маргінальних та дисперсних контактах. Переважаючим етносом на цій території були українці. До початку XX ст. новозаселені землі обстежувалися фольклористами та етнографами як "Степ", без його районування. Тому матеріали цього періоду, представлені у виданнях та наявні в архівах, спираються на тематичний та жанровий принципи групування. Серед напрямів дослідження помітно переважає українознавство – вивчення історичного змісту фольклору козацької, чумацької, запорізької тематики. Цей важливий доробок початкового етапу обстеження регіону потребує наукової диференціації та кількісної і якісної оцінки. Стимули і розгортання музично-етнографічної роботи в регіоні насамперед пов'язані із роллю української інтелігенції в цьому процесі. В радянські часи інтерес до цієї проблематики не схвалювався, тому сьогодні постала необхідність повернути з забуття ряд імен і дослідницьких праць. Особливо значною для становлення музичної етнографії Причорномор'я була практична участь М.Лисенка у збиранні народної музики краю та його духовний вплив на колег і однодумців, спрямування їх дослідницьких інтересів на вивчення й записування народної музики колишніх українських козацьких земель.

У 1920-х роках народознавча робота в регіоні помітно інтенсифікується, розпочинається дослідження музичних культур етнічних меншин. Проте у

1930-ті роки вона припиняється з політичних причин. І тільки через три десятиліття, від середини XX століття, вона поволі починає відроджуватися. Весь цей час зібрані матеріали, практично, не видавалися і не досліджувалися. У фольклористиці радянського періоду якщо й згадувалося про "Степову культуру", то переважно за особливостями гуртового співу.

У середині XX ст. відновлюються польові дослідження, з'являються теоретичні праці та формуються пріоритетні напрями музично-фольклористичних досліджень: українознавча етномузикологія, вивчення традиційної музики національних меншин та порівняльні студії. В.Другальов за підсумками фольклорно-етнографічних експедицій написав нариси з історії розвитку та сучасного стану народної музики Херсонщини. У 1990 році під керівництвом І.Мацієвського було проведено першу комплексну експедицію, яка зібрала понад 500 зразків народної музики, провела музично-соціологічні спостереження в регіоні. За наслідками експедиції було видано колективну монографію "Питання дослідження та збереження музичного фольклору Херсонщини". Вивченню музичних культур національних меншин було присвячено дисертаційні дослідження А.Соколової ("Музично-пісенна традиція липован українського Подунав'я"), С.Чернявської (фольклор чеських переселенців), С.Таранця (фольклорні традиції болгар Одещини). О.Макаренко в "Нарисах з історії фольклорно-музичної спадщини Півдня України" подав порівняльну характеристику культур національних меншин та українців.

Починаючи з 1980-х років, відбувалося особливо інтенсивне накопичення матеріалів, зріс інтерес до вивчення іноетнічних груп населення, з'ясувалася наявність численних "містків" між діаспорними культурами і метрополіями. Таким чином, визріла реальна потреба узагальнити результати півторастолітньої роботи у Північному Причорномор'ї та включити цей вагомий доробок в загальнонаціональний музично-фольклористичний науковий процес.

Зв'язок теми з науковими планами, програмами. Проблематика роботи пов'язана з навчальним процесом кафедри фольклористики, народного пісенного та інструментального виконавства Київського національного університету культури і мистецтв, зокрема, з викладанням таких дисциплін, як "Фольклористика (методологія та методика)", "Музичний фольклор", з комплексною науковою темою кафедри "Музичне мистецтво України: теорія, практика, перспективи розвитку", плановою темою відділу фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського НАН України "Історія української фольклористики".

Об'єктом дослідження є історія української музичної фольклористики від останньої чверті XIX – до кінця XX століть.

Предмет дослідження - музично-етнографічна робота в Північному Причорномор'ї впродовж останніх півтора століть.

Мета дослідження полягає у визначенні фольклорної специфіки регіону на основі узагальнення результатів наукових досліджень народної музики і музичної культури насамперед українського населення.

Відповідно до мети поставлено такі **завдання:**

- на основі аналізу наукової літератури, спираючись на історичні та етнографічні дані, обґрунтувати вибір території дослідження, розкрити особливості етнічного складу регіону та роль і значення в ньому українського населення та української фольклорної культури;
- дослідити історію музично-етнографічної роботи в регіоні;
- опрацювати наукові дослідження музичної культури українського етносу;
- порівняти і узагальнити вивчення музичного фольклору неукраїнських етносів Північного Причорномор'я;
- проаналізувати особливості музично-етнографічної роботи трьох основних етнологічних осередків причорноморських областей – Одеської, Миколаївської, Херсонської;
- виявити тенденції сучасних польових і теоретичних досліджень народної музики;
- узагальнити досвід відродження традиційної музичної культури в регіоні.

Методологічною основою дисертації є концепції регіональних та історичних досліджень народної музики таких вчених-етномузикологів: В.Гошовського, С.Грици, А.Іваницького, К.Квітки, Ф.Колесси, І.Маціївського, Я.Мироненка, а також фольклористів-словесників, істориків, культурологів, філософів - М.Азадовського, Л.Гумільова, Л.Ємельянова, М.Кагана. Основою для дослідження стали їх методологічні засади ареальних досліджень народної культури.

Для вирішення поставлених завдань застосовувалися такі наукові **методи:** аналітичний (при вивченні історичної, етнографічної та музично-фольклористичної літератури з даної проблематики); конкретно-історичний (у розгляді процесів заселення краю та етапів розвитку наукових інтересів до його дослідження); порівняльно-історичний (при оцінках напрямів фольклористичних досліджень етнічних груп, їх "історичної пам'яті", значення фольклорних матеріалів переселенців для розуміння еволюційних процесів в народній традиції).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

1.Охарактеризовано історію та шляхи формування багатоетнічної культури регіону.

2. Систематизовано напрями і методи науково-етнологічних досліджень від початку музично-етнографічної роботи в XIX ст. до сьогодення.

3. Досліджено музичну культуру українського етносу, який є головним виразником взаємодії інноваційних та охоронних тенденцій в динаміці культуротворчих процесів.

4. Вперше проаналізовано стан фольклористичних досліджень інонаціональних культур.

5. На основі вивчення польової і дослідницької роботи в регіоні виявлено

дослідницькі пріоритети основних наукових осередків (одеського та херсонсько-миколаївського).

6. Узагальнено й систематизовано здобутки музично-фольклористичної науки в регіоні.

7. З'ясовано тенденції розвитку фольклоризму, відзначено необхідність посилення координації музично-етнографічної роботи в регіоні.

Джерельною базою дослідження є друковані та рукописні праці. Архівні фонди Кабінету народної музики Одеської державної консерваторії ім. А.Нежданової (інвентарні книги обліку №1/1, 1/2), Одеського, Миколаївського та Херсонського краєзнавчих музеїв, Лабораторії археології та етнології Одеського державного університету ім. І.Мечнікова ф. 11.–Оп. 1.–Спр. 2; Оп. 2.–Спр.1–4; Оп.3.–Спр.1–3; Оп.4.–Спр.1,2,3,4,5; Оп. 5.– Спр. 1,2), Одеської державної бібліотеки ім. М.Горького, Миколаївської державної обласної бібліотеки ім. О.Гмирьова, Херсонської обласної державної бібліотеки ім. О.Гончара, Одеського, Миколаївського, Херсонського обласних державних архівів, Миколаївського, Одеського та Херсонського науково-методичних центрів народної творчості, обласних фольклорно-етнографічних центрів міст Болграду, Рені, обласного центру відродження національних культур в м. Ізмаїлі. В роботі були використані матеріали з приватних фондів фольклористів Північного Причорномор'я та власні записи дисертанта.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає у поглибленні та розширенні української музичної фольклористики новими науковими даними про зафіксовані зразки народної музики, про міру вивчення народних музичних традицій Північного Причорномор'я, одного з найменш дослідженого регіону. Введено в науковий обіг відомості про напрями роботи головних етнологічних центрів фольклористичних досліджень, виявлено специфіку вивчення непростої проблематики регіону (насамперед, - спектр досліджень, зумовлений етнічним складом).

Теоретичні висновки дисертації можуть бути використані в науковій, навчальній роботі, в діяльності обласних центрів народної творчості, а також у практиці збирачів фольклору для визначення маршрутів експедицій. Матеріали дослідження можуть використовуватися в лекційних курсах: "Музичний фольклор", "Музична фольклористика", а також для написання відповідних розділів "Історії української музичної фольклористики" та для наукової і популяризаційної роботи в регіоні.

Апробація результатів дослідження. Матеріали та проблематика дисертації були оприлюднені в наукових доповідях на конференціях: "Могилянські читання" викладачів Миколаївської філії Національного університету "Києво-Могилянська Академія" (м. Миколаїв, 2000 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції "Перспективи розвитку художньо-естетичної освіти в новому тисячолітті" (м. Миколаїв, Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2001); Першій міжнародній науково-практичній конференції викладачів вищих навчальних закладів України, США, Румунії (м. Миколаїв, 2002 р.); на VII

історико-культурологічних читаннях, присвячених міжнародному Дню слов'янської писемності, освіти, культури "Актуальні проблеми славістики як інтегративного напряму науки та освіти" (м. Миколаїв, Південнослов'янський інститут Київського славістичного університету, 2002), у трьох опублікованих статтях дисертанта. Результати педагогічної роботи узагальнено у збірці: "Козацькі пісні в аранжуванні для народного хору: Навчальний посібник. Рекомендовано Міністерством культури і мистецтв України. – Миколаїв , 2000.

Структура дисертації зумовлена логікою дослідження, його метою і основними завданнями. Дисертація складається із вступу, 3-х розділів, висновків, списку використаних джерел. Обсяг дисертаційної роботи 187 стор., основний текст – 174 стор., список використаних джерел – 214 найменувань.

Основний зміст роботи

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми та її актуальність, визначаються мета й завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, наукова новизна та практичне значення роботи, наводяться дані про апробацію результатів дослідження та публікацію основного змісту.

У першому розділі - **"Заселення Степу: політичний і культурно-національний аспекти. Особливості регіональних досліджень музичного фольклору"** - на основі вивчення відповідної літератури охарактеризовано історичні особливості заселення Причорномор'я та розглянуто методологічні принципи регіональних музично-фольклористичних досліджень.

Колонізаційні процеси розкрито у підрозділі "Заселення та освоєння Півдня України до російсько-імперської колонізації". Їх початок засвідчено у VII – VI ст. до н.е. Тоді виникли такі осередки античної культури, як Ольвія (територія теперішнього с. Парутине на Миколаївщині), Тіра (м. Білгород-Дністровський на Одещині), Ніконій (Одещина). VII – VI ст. н.е. там з'являються анти. Наприкінці VI ст. побережжя Чорного моря колонізували східні слов'яни, але під тиском печенігів і половців згодом залишили ці землі. Внаслідок войовничості кочових племен край обезлюднів і згодом дістав назву Дикого Поля.

З середини XIII ст. Північне Причорномор'я захопили монголо-татарські завойовники. У другій половині XIV ст. Велике Литовське князівство забудовує край замками і заселяє військово-служилим людом. Виникає уходництво, яке стало основою козацького устрою.

Козацька доба дала поштовх розвиткові різних форм господарювання, військової справи та художньої творчості. Виникло кобзарство. Співаки-бандуристи мандрували по хуторах та Січі. До того періоду слід віднести думи та історичні пісні про військові герці з татарами, про смерть козака, про чорноморські походи козаків.

Історичним переломом у долі Причорномор'я стала друга половина XVIII – перша чверть XIX ст., про що йдеться у другому підрозділі - "Російсько-турецькі війни і знищення козацького самоврядування". Причорноморські степові простори перейшли від Туреччини до Російської імперії. Відпала

потреба захищати кордони від нападників з півдня. Росія знищує Запорізьку Січ. Зруйнування козацького устрою набуло відображення в зразках козацького епосу. З цього часу розпочинається колонізація краю багатонаціональним населенням, що посилилася після знищення Запорізької Січі.

В етногенезі регіону переплітались процеси етнокультурної, мовної адаптації, асиміляції (підрозділ "Етнічні особливості колонізації Степової України"). Ще на початку XVIII ст. на "Ханську Україну" проникає українське та молдавське населення. З кінця XVIII ст. розпочинається українсько-російська поміщицька колонізація. У першій половині XIX ст. на території Північного Причорномор'я виникають іноземні землеробські колонії. Болгари, німці, росіяни, євреї, чехи, греки, серби селилися або компактно, або дисперсно. За переписом 1897 року, на Півдні основним населення були селяни (74%), серед них українці становили понад 50%. Через специфічні обставини найважливішим чинником збереження національної ідентичності стали народна пісня і мова. В регіоні сформувалися своєрідні різновиди національних, в тому числі музичних культур.

Особливості регіону (дисперсне розселення різних етносів) вимагають специфічних методологічних принципів наукового дослідження (цим проблемам присвячено підрозділ четвертий). Головним є регіональний підхід. Вивчення районування культур доводить: лінгвістів-діалектологів, етнографів та етномузикологів вирізняє серед дослідників–гуманітаріїв спільність застосування ареальної типології.

Теорію музично-регіональних досліджень та включені на її основі етномузикологічні матеріали опрацював К.Квітка. Від сформулював і основне положення цієї теорії: завданням етномузикологічних досліджень є **"етногеографічне розгрупування"**[1]. Воно засновується на вивченні регіональної фольклорної специфіки структур, типології, жанрового складу, виконавства, музичного побуту. Зіставлення висновків музичної фольклористики з даними етнографії, лінгвістики, історії дозволяє координувати дослідження взаємозв'язків різних сторін життя етносу. Наукові висновки музичної фольклористики стали здобутками не тільки мистецтвознавства, а й історії культури та етногенезу. Ця методологія поширюється і на дослідження з історії фольклористики: від середини XX ст. записи та теоретичні розвідки музичного фольклору все виразніше спрямовуються на регіональні аспекти. Як наслідок – історія фольклористики на етапах попередніх узагальнень так само набуває ареальних прикмет. Саме такої методики потребує дослідження стану і напрямів музично-фольклористичної роботи в регіон Північного Причорномор'я.

Підсумовуючи, слід вказати, що особливості колонізації Степу обумовили і розвиток етносів, і стан та особливості музичної народної культури переселенців. Визначальною для формування сучасного стану культури краю була колонізаційна хвиля XIV – XVIII століть, пов'язана з українським

[1] *Квитка К.* Избранные труды. В 2 т. – Т.2 /Сост. и коммент. В.Л.Гошовского. – М.: Сов. композитор, 1973. – С. 424.

козацтвом. З приєднанням цього краю до Російської імперії та із знищенням козацтва влада починає віддавати землі іноземним колоністам та представникам російської адміністрації. Але український етнос був і залишається домінантним. В музичній культурі українців Причорномор'я визначився ряд особливостей: у жанровому складі фольклору переважає лірика, у виконавстві – розвинене багатоголосся, розспівність і протяжність гуртового співу.

У другому розділі - **"Фольклористично-народознавчі дослідження Півдня України середини XIX – початку XX століть"** - проаналізовано розвиток наукової роботи з документування та вивчення фольклору, з'ясовано тенденції послідовного посилення дослідницьких інтересів до музичної культури та етнорегіональної проблематики.

Перший підрозділ присвячено дослідженню періоду 1830–80-х рр., який в історії фольклористики Півдня України посідає особливе місце: за півстоліття було створено її наукову і документальну базу. У першій половині XIX ст. збиранням та публікацією фольклору займалися одинаки, матеріали записувалися наїздами. Визначну роль у пробудженні наукового інтересу до козацького краю відіграли праці І.Срезневського (насамперед "Запорожская старина"). З другої половини XIX ст. розпочинається інтенсивне вивчення степової культури, на історично-філологічному етапі якого слід відзначити великий внесок Г.Залюбовського, І.Манжури, П.Куліша. Перші два подали численні матеріали до "Трудов этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край" П.Чубинського та "Історичних пісень" М.Драгоманова і В.Антоновича. П.Куліш, довівши своєю творчістю, що фольклор є невичерпним джерелом для митця, сам збирав народну словесність і закликав до того колег-літераторів. Порівняно з фольклором, він оцінював творчий доробок своїх старших колег по літературі і попередників у галузі фольклористики, досить критично: "...навряд чи імена князя Цертелєва, п. Максимовича, Срезневського, Лукашевича і Метлинського будуть так довго жити в літературних переказах за їх творами, як по ними записаних і виданих народних піснях"[2].

Вагомий науковий внесок у документування фольклорно-етнографічних матеріалів Причорномор'я зробили професор Новоросійського університету О.Маркевич, археолог та етнограф В.Ястребов, збирач і дослідник фольклору Херсонщини І.Бессараба. Розуміння важливості фольклору українською громадськістю яскраво ілюструє участь у збирацькій справі жінок: М.Ганенко, С.Чернявської, Дніпрової Чайки (Л.Василевської). Їхніми зусиллями було сформовано південний напрям етнографічно-фольклористичної роботи та її наукові принципи.

Другий підрозділ - "Зміст і проблематика етномузикологічної роботи в регіоні та її культурно-практичне спрямування (кінець XIX – початок XX століть)" - присвячений дослідженню нового, музично-етнографічного,

---

[2] *Куліш П.* Записки о Южной Руси. В 2 т. – Т. 1. – СПб, 1856. – с. 220.

дослідницького напряму. Методологічно та документально (записи і дослідження) він був підготовлений діяльністю попередників – філологів, письменників, етнографів. На цей час уже визріла громадська думка, що народна музика становить велику художньо-історичну цінність. Таке розуміння утвердилося у суспільній свідомості завдяки громадсько-політичній, композиторській та музично-фольклористичній діяльності М.Лисенка. Своїм прикладом він викликав наукове зацікавлення народною музикою Причорномор'я, записував сам, консультував ентузіастів-музикантів.

Понад 400 народних мелодій записав у Північному Причорномор'ї А.Грабенко (Конощенко), за професією інженер. З 1870 р., познайомившись з М.Лисенком, він стає його прихильником і послідовником в музично-етнографічній роботі. Із записаних пісень з мелодіями три сотні було видано в Одесі на початку XX ст. Учений-історик Д.Яворницький паралельно з історично-археологічними дослідженнями записував народні пісні, звертався із закликами до ентузіастів надсилати мелодії (в його архіві налічується понад 1000 пісенних зразків, кілька дум), легенди, перекази. Значний вплив на стан роботи в регіоні справив Я.Новицький як збирач, а також як автор "Програми" запису фольклору, закликаючи до цієї роботи вчителів, духовних осіб, істориків, журналістів, письменників.

Наприкінці XIX ст. центрами громадського життя Півдня були земства, навколо яких об'єднувалися в гуртки дослідники й шанувальники народних традицій. В Херсоні до такого гуртка належала Л.Василевська-Березіна (псевдонім Дніпрова Чайка). Вона була талановитим носієм і знавцем фольклору, від неї записували мелодії М.Лисенко, А.Конощенко. На її тексти М.Лисенко створив романси, дитячі опери. Не маючи музичної освіти, Дніпрова Чайка твердо пам'ятала і точно відтворювала народні мелодії. Завдяки їй було записано і збережено сотні народних пісень.

Значну увагу збиранню народної музики краю приділяв композитор М.Аркас, особливо на Миколаївщині. Він записав не менше 400 пісень. Великий вплив на музично-фольклористичну роботу в регіоні справив М.Кропивницький. Він залучив до співпраціпраці М.Аркаса, наспівав йому та М.Лисенкові ряд народних пісень, пропагував український фольклор у побуті і на сцені – як прославлений актор, талановитий композитор і співак. Найбільше мелодій від М.Кропивницького записала С.Тобілевич, як і від іншого талановитого знавця і виконавця фольклору, актора М.Садовського. Вона також записувала від свого чоловіка І.Тобілевича, від корифея українського театру П.Саксаганського. Розуміння важливості музично-етнографічної роботи у неї склалося після знайомства з М.Лисенком та його рекомендації співпрацювати з польським етнологом Ч.Нейманом, який приїздив 1883 року записувати фольклор польських переселенців.

На зламі XIX – XX століть в середовищі української інтелігенції сформувалося переконання про важливість української пісні і музики у вихованні патріотично орієнтованого громадянства. Музично-збирацька робота кінця XIX – початку XX ст. мала патріотично-виховне та культурно-практичне

завдання (пропаганда народної української пісні, використання її в літературних, музичних творах, театральних виставах тощо). Протягом XIX ст. у фольклористиці Півдня України простежується формування трьох напрямів, серед яких кожен наступний відзначається чітким окресленням предмету дослідження та удосконаленням наукових методів. Аматорське збирання на початку XIX ст. підготувало **філологічну** (багато в чому університетську) фольклористику середини століття; вона створила ідейне й методологічне підґрунтя для розгортання **музично-збирацької** роботи на Півдні України в межах культурно-практичних інтересів. Остання стала підвалиною для переходу музично-фольклористичних досліджень Північного Причорномор'я на **музично-етнографічний,** власне науковий, рівень.

У 1920 – 30-ті роки центрами краєзнавчої та музично-етнографічної роботи на Півдні України стають музеї, наукові товариства, культурно-освітні установи, музичні навчальні заклади, Кабінет музичної етнографії Всеукраїнської Академії наук (очолюваний К.Квіткою). Розпочинається вивчення культури національних меншин. Але ця робота була припинена на той час з ідеологічних причин.

У підсумках до розділу вказується, що серед численних етносів Причорномор'я українцям належить визначальна роль як піонерам заселення краю від XVIII ст. та носіям і творцям суспільно-побутової пісенності козацької доби. Досліджено результати вивчення фольклору Північного Причорномор'я представниками української інтелігенції. Завдяки зусиллям лікарів, земських статистиків, композиторів, учених накопичено фольклорно-етнографічні, етномузикознавчі і дослідницькі матеріали, що заклали методичні і документальні основи вивчення культур причорноморського населення. У 1920-ті роки наукова робота в регіоні поєднується з культурно-просвітницькою, виникають краєзнавчі товариства, у збирацькій роботі беруть участь викладачі, розпочинається вивчення культури національних меншин. Однак з 1930-х і до 1960-х років ця робота загальмувалася. На сьогоднішній день Південь залишається одним з найменш досліджених регіонів України.

У третьому розділі - **"Сучасні тенденції наукових досліджень народно-музичної культури Північного Причорномор'я. Рекреативна робота в регіоні"** - розкриваються субрегіональні напрями досліджень, аналізуються дослідницькі інтереси основних наукових осередків, громадські масові заходи з пропаганди і збереження фольклору (рекреативна діяльність), обґрунтовуються зв'язки складових культурологічної ланки "фольклор – фольклористика – фольклоризм".

У першому підрозділі - "Специфіка музично-фольклористичної праці в Причорномор'ї та її субрегіональне спрямування" - досліджено процес відродження народознавчих досліджень у 1950-60-х роках, їх виразне районування. На ці процеси справила вплив організація обласних будинків народної творчості, які, особливо з 1980-х років, активізують експедиційну та пропагандистську роботу. На кінець XX ст. виразно проступають пріоритетні інтереси дослідницьких центрів Одеси, Херсона і Миколаєва.

Лабораторією археології та етнографії Одеського державного університету ім. І.Мечнікова проведено польові обстеження етносів області, а також українського населення Добруджі (Румунія). Для цього було розроблено анкети та програми збирацької роботи, створено фонди записів, у тому числі й музичного фольклору.

Початок планомірного обстеження Одещини поклали експедиції Лабораторії фольклору та етнографії Одеської державної консерваторії (тепер Одеська державна музична академія ім. А.Нежданової). Об'єктами систематичного вивчення стали традиції російських старовірів-липован, козаків-некрасівців, чеських переселенців, болгар. Порівняльний аналіз культурних традицій липован та некрасівців дав можливість виявити специфіку пісенного репертуару, фактури, багатоголосся, діалектів, жанрового складу пісень а також дійти висновків, що ці дві групи належать до різних російських субетносів. Дослідники зазначають як розвиток тенденцій до консервації музичних традицій, так і певну схильність до збагачення репертуару шляхом засвоєння зразків іноетнічного походження.

Значним доробком в діяльності Лабораторії позначено 1982 рік, коли на кошти Товариства охорони пам'яток культури відбулася комплексна експедиція у південні райони Одеської області і було записано понад 3000 пісень в російських, молдавських, болгарських та гагаузьких селах. Робота Лабораторії передбачала і збирання українського фольклору. В цілому у фондах Лабораторії на сьогодні налічується понад 6000 зразків народної музики, серед яких є справді унікальні. До цінних здобутків належать записи українських історичних пісень, болгарського юнацького епосу про Марка Кралевича, пісні з міфологічною тематикою.

Музично-етнографічні дослідження на фольклорних матеріалах Одещини доводять, що етноси і субетноси, "консервуючись" у певному середовищі, зберігають традиційні художні цінності, етнографічну унікальність і значний обсяг фольклорного матеріалу. Вивчення культури народів Одеської області має ряд проблем. Багатонаціональне середовище, що утворилося в результаті заселення краю, вимагає специфічної методики досліджень. Переселенці розмістилися тут компактно чи дисперсно, що суттєво вплинуло на подальший розвиток культури, яка або збереглась, або втратила свою самобутність в іншому культурному середовищі. Постають непрості проблеми дослідження взаємодії культур та наслідків такої взаємодії. Вони перебувають в центрі уваги дослідницьких центрів Одеси.

Польова та едиційна робота, що розглядається у третьому підрозділі, особливо ефективно здійснюється в херсонсько-миколаївському регіоні. Українська традиційна культура представлена тут виразніше і різноманітніше, ніж на Одещині. Особливо значними результатами позначилася фольклористична робота на Херсонщині від 1990 року. Під егідою Ленінградської консерваторії та Херсонського науково-методичного центру народної творчості було проведене комплексне польове дослідження музично-фольклорних традицій, ініціатором та організатором якого був Ігор

Мацієвський. Це був перший такий масштабний захід, він відкрив нові пласти української народної музики та виявив історичні корені їх формування. Було встановлено, що і досі на стан традиції впливає перша хвиля заселення (XVIII – початку XIX ст.) і що український етнос є домінуючим у мозаїці та складних процесах міжетнічних культурних контактів.

Південно-степова музична культура формувалася у період становлення багатоголосого протяжного ліричного стилю. Це значною мірою зумовило цілісність української пісенної традиції на Херсонщині, хоч він і постав з конгломерату вихідців з центральних областей, Полісся, Поділля, Полтавщини тощо. Пізнє формування співочого стилю у Північному Причорномор'ї позначене переважанням інтегративних тенденцій, тому він не завжди піддається мікродіалектному регіонуванню, хоч окремі відгалуження простежуються. Наприклад, записані веснянки серед населення колишніх рибальських осель, затоплених Каховським морем; додатком до степового репертуару постає рибальська, морська, козацька лірика, виразними є особливості чоловічого співу, багатоголосся. У вихідців з Полісся побутують жнивні, косарські пісні, білогірське весілля включає елементи південно-західного та південно-східного підтипів. Польові обстеження дали можливість виявити на Херсонщині 54 фольклорні традиції, серед яких українських – 32.

Серед депортованого у 1951 р. із Закарпаття населення найбільше вирізняються бойки. Вони поселилися компактно, а якщо серед інших, – то окремими кутками та вулицями. Бойки зберегли церковні та народні колядки, йорданські щедрівки, весільні ладкання, голосіння, коломийки, рекрутські, стрілецькі пісні та найчисленніші серед інших етносів Причорномор'я зразки інструментальної музики.

Загалом на Херсонщині (в різних місцевостях та серед інших груп) засвідчене побутування майже всіх жанрів українського фольклору. Не торкаючись лірики, жартівливих пісень тощо, популярних в селах, слід вказати на ті жанри і види фольклору, які до проведення широкого обстеження області вважалися втраченим чи відсутніми: різдвяні канти, "маланки", вертеп, цикли пісень та ігри "Коза", йорданські, великодні та великопісні хороводи, ігри з піснями, заклинання мертвих, польові, троїцькі, купальські, петрівчані, жниварські, спасівки, псалми, дитячі ігри та пісні, лірницькі, пісні про сталінські репресії, рибальські, морські, тюремні, про голодомор, заговори – ось далеко не повний перелік засвідченого, хоч, на жаль, деякі зразки записано в нечисленних варіантах.

Виразними особливостями відзначається і власне виконавство. У гуртовому співі поширено двох- , трьохголосий спів з виводом. Характерною особливістю південноукраїнського виводу є його широкий діапазон і розвинена мелодична лінія. Виводчиці користуються гучним звуком, орнаментують мелодію. Показовою є протяжна манера співу з використанням широкого внутріскладового розспіву. У весільних піснях фактура заснована на гетерофонному розшаруванні унісону в терцію.

Традиції інструментального виконавства зберігаються переважно там, де

живуть вихідці із західноукраїнських земель. Найактивніше ця музика побутує на весіллях, забавах. Відзначене також пасивне побутування - наявність музикантів, що грають час від часу для себе, мають музичні інструменти або грали колись. Інформація про народну інструментальну музику подається також з пам'яті носіїв та реципієнтів, як і про способи виготовлення народних інструментів, про гру на них, розповіді про відомих колись музикантів, про форми побутування інструментальної музики. Інструментарій Херсонщини репрезентує практично всі основні типи музичних інструментів за систематикою Е.Горнбостеля – К.Закса. До найпоширеніших належать мембранофони (однобічний бубон, фабричний тамбурин), лютневі (балалайка, гітара), лерофони (гармошка, баян).

Більшість етносів Північного Причорномор'я не є однорідними, в кожній групі зафіксована певна варіативність в культурі, зумовлена специфікою походження та розвитку складових того чи іншого етносу. Це викликає науковий інтерес до конкретних ареальних форм етнічної виразності місцевого населення, а також до комплексного та порівняльного вивчення музично-пісенного фольклору.

Збирання та наукове дослідження музичного фольклору в регіоні має свої здобутки, як і особливості, здійснюється музично-етнографічна робота зусиллями викладачів різних навчальних закладів, а також працівниками обласних будинків народної творчості.

Вийшли друком дослідницькі праці викладачів навчальних закладів Миколаєва, Одеси, Херсона. Серед них – "Музичний аспект в курсі народознавства (до вивчення фольклору та етнографії)" В.Іванова, "Сторінки фольклорно-музичної спадщини Півдня України" О.Макаренка, "Транскрипція народних пісень в сучасних умовах" В.Хоменка, "Збирачі фольклору Півдня України другої половини XIX – початку XX ст." С.Кириєнко та інші. Хормейстер В.Кисіль зібрав і передав до обласної наукової бібліотеки Херсона 44 зошити з піснями.

Розвивається, хоча й із значними труднощами, видавнича справа. В Херсоні надруковано збірки: "Весілля села Тягинки Бориславського району" та "Козацькі пісні", укладені В.Другальовим, "Пісенний фольклор Херсонщини", що містить записи повторних експедицій студентів Київської консерваторії (кер. О.Мурзіна), "Роде наш красний" - фольклорні зразки українських народних пісень, записаних на Миколаївщини.

Таким чином, незважаючи на скрутне сьогодні фінансове становище, у Північному Причорномор'ї триває і розвивається робота з документування музичного фольклору за такими напрямами – збирання та видання фольклорних матеріалів. Польова та едиційна (видавнича) діяльність постають як два взаємопов'язані завдання (збереження та вивчення народно-музичної культури).

У третьому підрозділі досліджено процеси відродження українських національних традицій та культур компактних етнічних груп. В регіоні Північного Причорномор'я зафіксовано кілька основних пісенних традицій: *степова українська* (яка є основою фольклорного мислення), *західноукраїнські*

(подільська, бойківська, поліська та ін.), *східнобілоруська* (з ознаками Центрально-Могилівського стилю), *слобожанська* (вихідці з Харківської та Сумської областей). Сучасна традиційна художня культура краю інтегрує в єдине ціле не тільки субетнічні прояви українського фольклору, а й фольклорні здобутки інонаціональних груп. Загалом вимальовується така картина: в одних умовах (черезполосного проживання) білоруси та росіяни, увиразнюючи національні відтінки фонетики й лексики, співають українські пісні, в інших (компактнішого поселення, навіть кутками), відокремлено побутують різні національні співочі традиції та репертуар.

Відродженню етнічних традицій допомагає місцеве телебачення, обласні та регіональні центри національних культур. Йому сприяють і регулярні конкурси, огляди, фестивалі.

У 1990-ті роки помітну роль в роботі з фольклором відіграють національно-культурні товариства усіх причорноморських областей (українські, болгарські, російські та ін.), діяльність яких спрямована на відродження народних традицій. Наприклад, тільки на Одещині працює три обласних центри і ряд місцевих, підвідомчих районним та міським відділам культури. Значне місце в народознавчій рекреативній роботі належить фольклорно-етнографічним ансамблям. Первинні (автентичні), що стихійно об'єднують групи людей за місцем їх проживання (родичів, сусідів), вони є органічними носіями традиції. Вторинні ансамблі під керівництвом фахівців-музикантів все більше перебирають на себе функції пропагандистів і навіть носіїв традиції. Важливою особливістю таких ансамблів є посилення наукового підходу до репертуару, що стало особливо прикметним з середини 1990-х років. Між цими різновидами ансамблів часто налагоджуються співпраця. Центри національних культур, фольклорно-етнографічні центри та фольклорні ансамблі стали у Північному Причорномор'ї дієвими осередками відродження, збереження та культивування народних традицій.

Аналіз сучасної музично-фольклористичної роботи в регіоні дає підстави для певних висновків. Так, зокрема, простежуються тенденції до все більшого зосередження музично-фольклористичних досліджень на ареальній проблематиці, що є наслідком етнічного розгрупування складу населення. Визначилися два головних етнологічних центри – Одеський та Херсонсько-Миколаївський. У першому переважає інтерес до культури етнічних меншин, у другому – до субрегіональних традицій українців. На Херсонщині виявлено наявність мікродіалектного районування місцевих традицій.

Висновки

1. Музична фольклористика зорієнтована на регіональне вивчення традиційної музики, що передбачає польову роботу та теоретичне дослідження її результатів. Тому й історія фольклористики, хоч вона і є за характером своїх завдань дисципліною інтегративною, спирається не лише на хронологічну, а й на ареальну методику, особливо у випадках, коли виявляються осередки, поки що слабо включені в загальнонауковий процес. Таким є регіон Північного

Причорномор'я.

2. До регіонів пізнього заселення (а отже, й вивчення) належать землі, відомі сьогодні під назвою "Степова Україна". Оскільки колонізаційні процеси тут довго не вщухали, то й перші етнографічні та етномузикологічні дослідження поширювалися на всю територію "Степу". Лише у роки після Другої світової війни склався сучасний територіальний поділ, визначилися економічні та культурні тяжіння. Їх наслідком стало виокремлення Херсонської, Миколаївської та Одеської областей в регіон, що дістав у науковій літературі назву "Північне Причорномор'я". Його й було обрано як територію, на фольклорних матеріалах якої здійснювалося дисертаційне дослідження.

3. Наприкінці XIX ст. українці становили 74% населення краю, хоча вже тоді сформувалася багатоетнічна специфіка регіону. Ще більше вона посилилася від 1950-х років, коли на ці землі були насильницьки переселені субетнічні групи українців – із Закарпаття та з Польщі, коли тут осіли російські реемігранти з Туреччини. Але українська традиційна культура продовжує бути основною в регіоні. Це висуває пріоритети у її вивченні.

4. Народознавчі дослідження краю розпочалися від середини XIX ст. На початку інтерес зосереджувався на народній словесності та історичному змістові пісень. З останньої третини XIX ст. розпочинається музично-етнографічна робота, в організації якої значна роль належала М.Лисенкові. Цей другий етап мав культурно-музичне та національно-патріотичне спрямування. Від 1920-х років розпочинається записування та вивчення народної музики етнічних меншин. Але робота з ідеологічних причин була припинена і почала поновлюватися тільки з середини XX століття.

5. З останньої третини XX ст. в етномузикологічному обстеженні Північного Причорномор'я вирізняються два наукових центри – одеський та херсонсько-миколаївський. Вивчення народної музичної культури Одеської області здійснює Лабораторія фольклору та етнографії Одеської академії музики ім. А.Нежданової. У її фондах зосереджено понад 6000 зразків народної музики, серед яких ряд унікальних. З метою удосконалення аналізу народної музики Лабораторія впроваджує об'єктивно-аналітичні методи досліджень ритміки й мелодики народних пісень. Результати досліджень засвідчують схильність іноетнічних культур до консервації в місцях переселення. Спостереження над музичним побутом переселенців є документальним джерелом не тільки для з'ясування тенденцій консервації та асиміляції народної музики в регіоні, а й для порівняльного вивчення еволюційних процесів, взаємовпливів та часових змін в культурах метрополії та діаспори.

6. В херсонсько-миколаївському субрегіоні досить чітко простежується спорідненість музичних мікродіалектів з фольклором колишніх територій історичної осілості: Київщини, Полтавщини, Бойківщини, Слобожанщини тощо. Особливо виразно на землях Херсонської області простежуються пісенні традиції: степова українська, західноукраїнські (подільська, бойківська поліська), східнобілоруська. Характерною рисою вивчення традицій українського населення субрегіону є активізація комплексних досліджень за

участю фольклористів України, Росії та Білорусії.

7. Сучасний стан музично-фольклористичної роботи у Північному Причорномор'ї характеризується посиленням двох взаємозумовлених процесів: розгортанням польової та архівної роботи, а також пов'язаною з нею едиційною діяльністю (публікацією упорядкованих за певними принципами музично-фольклорних матеріалів і теоретичних досліджень). Сучасна музично-фольклористична робота в регіоні позначена такими рисами: значним обсягом польових досліджень, охопленням українського населення та національних меншин, вагомими зрушеннями в теоретичних дослідженнях, активізацією дослідницьких центрів, увагою до етнічних та субетнічних досліджень.

8. Новоутворені фольклорно-етнографічні центри при різних національних товариствах здійснюють відродження фольклорно-етнографічних традицій, проводять виховну роботу, фестивалі, фольклорні огляди, стимулюють збирання народної творчості. Пропагандою народної музики займаються численні фольклорні ансамблі – автентичні та вторинні. Для керівників багатьох колективів показовим є інтерес до збирання місцевого фольклору, науковий підхід до формування репертуару та до його інтерпретації, до вивчення традицій.

9. Проведене дослідження результатів етнологічної роботи в регіоні протягом півтора століття слід розглядати як початок наукової систематизації складних, не до кінця з'ясованих, попередньо окреслених процесів розвитку народної музики і музичної фольклористики регіону. Аналіз виявляє не тільки вагомі здобутки, а й певну спонтанність, нерівномірність зусиль. Так, зокрема негативно позначається відсутність єдиного координаційного центру та спланованої на перспективу програми вивчення народних музичних традицій. Одним із результатів проведеного дослідження є висновок про необхідність створення регіонального центру координації фольклористичних досліджень, серед першорядних завдань якого мала б бути координація напрямів польових досліджень.

Основний зміст дисертації викладено в публікаціях автора:

1. Кириєнко С.І. Збирачі фольклору Південної України (друга половина XIX – поч. XX ст.) //Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: Зб. наук. праць /Ред. кол. В.Г.Чернець (відп. ред.) та ін. – К.: ДАКККіМ та КНУ ім. Т.Шевченка, 2001. – Вип. VII. – Ч.2. – С. 169 – 177.

2. Кириєнко С.І. Фольклористична спадщина Півдня України в творчості М.Лисенка //Культура України. Мистецтвознавство: Зб. наук. праць /Ред. кол. П.В.Дмітрієв (відп. ред.) та ін. – Х.: ХДАК, 2002. – Вип. 7. – С. 65 – 72.

3. Кириєнко С.І. Формування південного напряму етномузикологічних досліджень в Україні //Наук. зап. Тернопільського держ. пед. ун-ту/Ред. кол. Б.О.Водяний (відп. ред.) та ін. – Тернопіль, 2002. – Вип. 2 (9). – С. 49 – 55.

4. Кириєнко С.І. Комплексна експедиція з дослідження народної музики

Херсонщини //Перспективи розвитку художньо-естетичної освіти в новому тисячолітті: Матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. Миколаївського обласного ін-ту післядипломної педагогічної освіти 21–24 березня 2001 року /Укл.: Півень Г.Г., Крячко Т.Л. – Миколаїв: МОІППО, 2001. – С. 36 – 40.

5.Кирієнко С.І. Фольклористична діяльність М.Аркаса та М.Кропивницького //Актуальні проблеми славістики як інтегративного напряму науки і освіти: Науково-методичний зб. Південнослов"янського ін-ту Київського славістичного ун-ту /Ред. колегія: Скороходов В.А. (відп. ред.) та ін. – Миколаїв: ПСІКСУ, 2002. – С. 67–73.

6.Кирієнко С.І. Козацькі пісні в аранжуванні для народного хору: Навч. посібник. – Миколаїв: Дизайн і поліграфія, 2000. – 52 с.

Анотація

Кирієнко Світлана Іванівна

Музично-етнографічні записи та наукові дослідження фольклору Північного Причорномор'я (кінець XIX – XX століття). Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.01 – теорія і історія культури. – Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, 2003 р.

Дисертація присвячена проблемі вивчення історії музично-фольклористичних досліджень поліетнічного фольклорного регіону – Північного Причорномор'я. На основі вивчення літературних джерел охарактеризовано особливості трьох етапів заселення Північного Причорномор'я та розглянуто методологію регіональних музично-фольклористичних досліджень. До найвизначніших чинників збереження етнічних традицій в регіоні належать пісня і мова. Проаналізовано розвиток наукової роботи з документування та вивчення фольклору, з'ясовано послідовне посилення дослідницьких інтересів до музичної культури регіону та етнокультурної проблематики. Досліджено три етапи розвитку фольклористичної роботи: філологічно-історичний, музично-культурний та етномузикологічний.

Сучасні тенденції музично-фольклористичної роботи в регіоні демонструють розширення спектру досліджень субетнічних груп українського населення та національних меншин. Виявляється також нахил до рекреативної діяльності у сферах збирання та пропаганди народної музики і включення її в тріаду "фольклор – фольклористика – фольклоризм". Простежується формування двох головних дослідницьких центрів – Одеси (з пріоритетим вивченням музичної культури національних меншин) та Херсона-Миколаєва (з переважанням українознавчих інтересів). У висновках наголошується на необхідності створення координаційного центру з музично-фольклористичної роботи в регіоні.

Ключові слова: Північне Причорномор'я, фольклор, етномузикологія, музична фольклористика, ареальне дослідження, польові дослідження, регіон,

етнос, субетнос, народна музична культура, народна пісня, традиція.

Summary

Kiriyenko Svitlana Ivanivna

Ethnomusikological Records and Scientific Researches of Folklore of Northern Black Sea Coast (End of the XIX-th – of the XX-th centuries). A manuscript.

A thesis for the acquiring of the Candidate of degree in the speciality 17.00.01 – theory and history of Culture and Arts, Kyiv, 2003.

The thesis deals with the problem of the history of ethnomusicological researches of polyethnical region – Northern Black Sea Coast. On the basis of the literature study an study an outline of the peculiarities of the three stages the of settlement of the Northern Black Sea Coast is given and the methodology of regional ethnomusicological researches is regarded. Song and language belong to the most important stimulae of the preservation of ethnic traditions in region. The analysis of the scientific work as to the recording of folklore and its study is fulfilled and the of researchers' interest towards music culture of the region and ethnocultural problems is elucidated. Three stages of the development of the folklorist work are investigated: those of philologic-historical, musical-cultural, and etnnomusicological fields. Contemporary tendencies of the music folkloristic work in region bear witness of the broadening of the width of researches of subethnic groups of Ukrainian population and of national minorities. One traces also tendencies towards recreative activity in the places of compiling and distributing the folklore and towards its inclusion in the triad "folklore – folkloristics – folklorism". One notes the formation of two main research centers – in Odessa (with the priority rowards the study of the cultures of national minorities) and in Kherson – Mykolaiv (with the prevalence of the interests towards Ukrainistics). The conclusions contain the suggestions as to the necessity of coordination ctntre for the music-folkloristic work in the regions.

Key words: Northern Black Sea Coast, folklore, ethnomusicology, music folkloristics, areal researches, fields researches, region, ethnos, subethnos, folk music culture, folksong, tradition.

Аннотация

Кириенко Светлана Ивановна

Музыкально-этнографические записи и научные исследования фольклора Северного Причерноморья (конец XIX – XX столетия). Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.01 – теория и история культуры. – Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, 2003 г.

Диссертация посвящена проблеме изучения истории музыкально-фольклористического исследования полиэтнического фольклорного региона

Украины– Северного Причерноморья.

Раздел первый - «Заселение и освоение Юга Украины до российско-имперской колонизации». На основании изучения соответствующей литературы рассмотрены три этапа колонизации этой территории. Первый этап – греческие поселения VII – VI ст. до н.э. С IX ст. н.э. Киевская Русь ведет борьбу с кочевниками. Со средины XIII в. земли принадлежат Золотой Орде. Со второй половины XIV в. – Великому Литовскому княжеству. Начинается новейшая история, связанная с деятельностью украинского казачества. Возникает эпический пласт фольклора – думы, исторические песни. После завершения русско-турецких войн с конца XVIII – нач. XIX вв. наступает основной этап колонизации, характеризующийся ликвидацией Запорожской Сечи и привлечением на причерноморские земли колонистов из Германии, Болгарии и других стран. Формируется полиэтнический состав населения с преобладанием украинских колонистов, их языка и фольклорной культуры. Из этого следуют особенности фольклористического изучения региона. Оно основывается на исследовании региональной и этнической специфики жанрового состава, исполнительства, музыкального быта и характеризуется музыкально-этнографическим разгруппированием традиционных культур. Разгруппирование используется при изучении структур, типологии, что позволяет сопоставлять выводы музыкальной фольклористики с данными этнографии, лингвистики, истории.

Раздел второй - «Фольклористически-народоведческие исследования Юга Украины середины XIX – XX столетий». Начало исследованию региона было положено филологами и этнографами, сосредоточившими свои усилия на исторических песнях и казацкой истории. Они сформировали южно-степные направления фольклорно-этнографической работы и отработали ее принципы. Эта деятельность подготовила условия для развития музыкально-фольклористических исследований, в первую очередь, – для собирания образцов народной музыки, преимущественно украинской. Формированию этого интереса в значительной степени способствовала общественно-политическая, композиторская и музыкально-фольклористическая деятельность Н.Лысенко, авторитет которого направил усилия местных собирателей фольклора, музыкантов-аматоров А.Конощенко, М.Аркаса, С.Тобилевич, Днепровой Чайки и др. К началу XX в. были записаны тысячи мелодий, многие из которых были изданы уже во второй половине XX в.

В 1920 – 30-х годах центрами краеведческой работы становятся музыкальные учебные заведения, музеи, Кабинет музыкальной этнографии Всеукраинской Академии наук, начинается изучение музыкальной культуры национальных меньшинств. Однако эта работа по идеологическим причинам была прервана и возобновилась уже со второй половины XX в. В силу указанных причин Северное Причерноморье остается наименее исследованным фольклорным регионом Украины.

В пестрой картине этносов приоритетное место занимают украинские переселенцы. В XVIII ст. это были запорожские казаки, затем беглые и

крепостные, а после второй мировой войны – депортированные из польских территорий лемки, а также бойки.

Раздел третий «Современные тенденции научных исследований народно-музыкальной культуры Северного Причерноморья. Рекреативная работа в регионе». Анализ исследовательской работы в регионе указывает на последовательное расширение спектра исследований субэтнических групп украинского населения и национальных меньшинств.

Прослеживается тенденция к рекреативной деятельности в сферах собирания и пропаганды народной музики и включения ее в триаду «фольклор – фольклористика – фольклоризм». Значительную работу по возрождению национальных культур проводят областные и региональные центры, телевидение. Способствуют этому регулярные конкурсы, смотры, фестивали. Отмечается формирование двух основных исследовательских центров – Одессы (с преимущественым изучением культуры национальных меньшинств) и Херсона–Николаева (с приоритетом украиноведческих интересов). Анализ музыкально-этнографических исследований национальных меньшинств Одесской области указывает, что этносы и субэтносы, «консервируясь» в определенной среде, сохраняют традиционные художественно-исторические ценности, этнографическую уникальность и значительный объем материала.

Херсонско-Николаевский регион характеризуется функционированием субрегиональных культур переселенцев из западных областей Украины, наличием инструментальной музыки и развитой культурой многоголосной протяжной манеры пения. Местные «микродиалекты» позволяют устанавливать параллели с культурами мест предыдущего проживания и прослеживать эволюционные тенденции в народной музыкальной культуре.

В «Выводах» высказывается мысль о необходимости создания координационного центра по музыкально-фольклористической работе в регионе.

Ключевые слова: Северное Причерноморье, фольклор, этномузыкология, музыкальная фольклористика, ареальное исследование, полевые исследования, регион, этнос, субэтнос, народная музыкальная культура, народная песня, традиция.